

Сергій Булгаков

аспірант кафедри міжнародного права
та галузевих правових дисциплін
Київського університету права НАН України,
старший юрисконсульт управління
претензійно-позовної роботи
Юридичного департаменту Національного банку України
(Київ, Україна)
ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0002-0112-7858>
sbulgakovf@gmail.com

УДК 347.91

АНАЛІЗ ПРАВОВОЇ ПРИРОДИ СТРОКУ ЗВЕРНЕННЯ ДО СУДУ У ТРУДОВИХ СПОРАХ НА ОСНОВІ ПРАКТИКИ ВЕРХОВНОГО СУДУ

Анотація. Проблема застосування строків звернення до суду у трудових спорах є надзвичайно актуальною. Існуюча невизначеність щодо природи цих строків (зокрема, матеріальна чи процесуальна) призводить до суперечливої судової практики та, як наслідок, до відмови у розгляді справ або задоволенні позовів без належного врахування обставин. Незважаючи на критичні правові наслідки, це питання недостатньо висвітлене в юридичних дослідженнях, що зумовлює потребу в подальшому його вивченні та розробці.

Метою цієї статті є дослідження та аналіз судової практики в частині застосування строку звернення до суду у трудових спорах, що доповнить наявний науковий матеріал на цю тему.

Дослідження показало, що термінологія “строк звернення до суду” (Кодекс законів про працю України) та “строк позовної давності” (Цивільний кодекс України) часто використовується як тотожна. Однак аналіз співвідношення строків у Кодексі законів про працю України та Кодексі адміністративного судочинства України, що регулюють споріднені трудові та службові відносини, виявляє суперечливі підходи до визначення їх природи: як матеріальних, так і процесуальних. Ця подвійність простежується і в судовій практиці, де процесуальні строки (як-от преюдиційні) можуть впливати на матеріальні правовідносини, а матеріальні строки (позовна давність) можуть бути поновлені, всупереч ustalеним уявленням. Виявлено, що Верховний Суд у своїх рішеннях змушений вдаватися до гнучкого застосування строків, навіть якщо це суперечить їхній класичній правовій природі. Це свідчить про те, що строк звернення до суду у трудових (службових) спорах має подвійну, змішану природу, поєднуючи в собі як матеріально-правові, так і процесуально-правові елементи. Він одночасно захищає права (матеріальний аспект) і забезпечує процесуальну ефективність.

На основі проведеного аналізу зроблено висновок, що при визначенні правил застосування строку звернення до суду у трудових спорах слід керуватися виключно загальними принципами та розумінням трудового, а не цивільного права. Строки позовної давності у трудовому праві мають бути визнані окремим видом строку звернення до суду. Запропоновано врегулювати всі питання застосування строків звернення до суду у трудових спорах безпосередньо у Кодексі законів про працю України та поширити ці норми на всі трудові правовідносини в Україні як загальні норми позовної давності. Рекомендовано прямо заборонити застосування норм Цивільного кодексу України до позовної давності у трудових спорах, оскільки вони не відповідають сутності трудових правовідносин. Винятком можуть

Сергій Булгаков

бути лише змішані трудові та цивільні правовідносини, де цивільна позовна давність може застосовуватися субсидіарно.

Ключові слова: строк звернення до суду; трудові спори; позовна давність; судова практика; Верховний Суд.

Надзвичайна важливість строків звернення з позовом до суду у трудових спорах є очевидною, оскільки право на працю є конституційним правом особи (ст. 43 Конституції України¹). Тому оптимальні строки для звернення до суду за захистом права на працю та інших, пов'язаних з ним прав, мають визначатися у законодавстві, з одного боку, з метою сприяння сторонам трудового договору у захисті власних прав у разі незаконного їх порушення, а з іншого боку – мають застерігати випадкам штучного зволікання з відповідним зверненням тощо. При цьому держава, санкціонуючи звільнення винної особи від відповідальності з такої формальної причини як пропуск строку звернення до суду, має діяти максимально виважено, забезпечуючи передусім захист тієї особи, права якої порушені. Лише коли іншого виходу немає, слід відмовляти у захисті порушених прав, а не позбавляти особу права на захист з формальних міркувань.

На цей час питання природи строку звернення до суду у трудових спорах так і залишаються до кінця не з'ясованими. Як наслідок, неправильне застосування цього строку позбавляє працівників або роботодавців можливості захистити свої порушені права як у разі відмови у задоволенні позову, так і у разі відмови у розгляді справи судом, або дозволяє задоволення позову (розгляд вимог), коли строк вже сплив.

Метою цієї статті є дослідження та аналіз судової практики в частині застосування строку звернення до суду у трудових спорах, що доповнить наявний науковий матеріал на цю тему.

Незважаючи на наведені критичні правові наслідки застосування строку звернення до суду у трудових спорах, у юридичних дослідженнях, на нашу думку, цьому питанню приділяється недостатньо уваги, а тому існує потреба у подальшій роботі в цьому напрямі.

Методологічною основою дослідження є аналіз наукової літератури та судової практики з використанням формально-логічного, порівняльно-правового методів, методів тлумачення правових норм та постановки проблеми.

Окремі аспекти правового забезпечення строків звернення до суду за вирішенням трудових спорів теоретичного та практичного характеру досліджувалися в наукових працях таких вітчизняних учених, як: М. Іншин, К. Бориченко, А. Івановська, О. Боева, В. Бонтлаб, Н. Дараганова, С. Запара, Л. Золотухіна, Л. Купіна, І. Лагутіна, К. Мельник, Г. Чанишевата, К. Бориченко, А. Панченко та ін.

¹ Конституція України від 28 червня 1996 р. <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>> (дата звернення 27.06.2025).

Ключовим питанням щодо строку звернення до суду у трудових спорах, яке ставить перед собою наука трудового права, є визначення природи цього строку. Розуміння природи надає можливість правильно та гармонійно цей строк застосовувати, виходячи з природи строку визначати його властивості та умови застосування.

Виходячи із філософської концепції Е. Канта речі в собі не піддаються пізнанню, проте річ проявляється як явище, слугує причиною явища. Якщо цю концепцію застосувати до строку звернення до суду, то можна сказати, що природу цього строку ми пізнати не можемо, проте ми можемо дослідити її прояви, зокрема у судовій практиці, та зробити висновки про її властивості, а також про закономірності, що їй притаманні.

Почнемо з термінології. Законодавець, на відміну від “строку позовної давності” у Цивільному кодексі України² (далі – ЦК України), у Кодексі законів про працю України³ (далі – КЗпП України) використовує термін “строк звернення до суду”.

Деякі вчені допускають застосування позовної давності до трудових правовідносин, вважають строки звернення до суду у трудових спорах спеціальними строками позовної давності⁴ та термінологічною неузгодженістю⁵.

Верховний Суд також допускає⁶ застосування до строку звернення до суду у трудових спорах терміна “строк позовної давності” та вважає його спеціальною позовною давністю.

Трудове право завжди мало квазісудові органи, уповноважені на вирішення трудових конфліктів. Саме тому в нормативних актах, які стосувалися їх вирішення, як зазначалося, так і зазначається про строк, у межах якого особа може звернутися до уповноваженого органу, одним із яких є суд.

З іншого боку, позовна давність у ст. 256 ЦК України визначається як строк, у межах якого особа може звернутися до суду.

Тобто у разі відсутності квазісудових органів, уповноважених на вирішення трудових конфліктів, визначення обох понять стало б тотожним.

Отже, різна термінологія не дає достатньо підстав говорити про те, що строк звернення до суду у трудових спорах є чимось відмінним від строку позовної давності.

Перейдемо до визначення того, інститутом якого права, матеріального чи процесуального, є строк звернення до суду у трудових спорах.

² Цивільний кодекс України: Закон України від 16.01.2003 № 435-IV <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>> (дата звернення 27.06.2025).

³ Кодекс законів про працю України: Закон від 10.12.1971 № 322-VIII <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08#Text>> (дата звернення 27.06.2025).

⁴ В Лазор, ‘Регулювання строків позовної давності при вирішенні індивідуальних трудових спорів’ [2003] 8 Право України 78–80.

⁵ В Короленко, ‘Деякі шляхи оптимізації регулювання строків звернення до суду за вирішенням індивідуальних трудових спорів’ [2010] 10 Підприємництво, господарство і право 99–103.

⁶ Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду від 27.04.2022 у справі № 185/1908/18 <<https://reyestr.court.gov.ua/Review/104165106>> (дата звернення 27.06.2025).

Позовна давність є інститутом матеріального права та міститься у ЦК України. Аналогічно строк звернення до суду у трудових спорах міститься у КЗпП України, а не у процесуальному кодексі, а тому можна було б сказати, що строк звернення до суду у трудових спорах також є строком матеріальним.

Зазначений висновок підкріплюється висновками Великої Палати Верховного Суду (далі – ВП ВС), яка також зазначає, що ст. 233 КЗпП України є нормою матеріального права, яка визначає строк судового захисту права працівника в разі порушення законодавства про працю⁷.

Проте відповідно до статей 122 і 123 глави 6 “Процесуальні строки” Кодексу адміністративного судочинства України⁸ (далі – КАС України) строк звернення до адміністративного суду з позовом щодо проходження публічної служби є процесуальним строком, а наслідком пропуску цього строку буде повернення позовної заяви або залишення її без розгляду (втрата права на позов у процесуальному сенсі).

Запобігаючи можливим запереченням зазначимо, що трудові та службові відносини є спорідненими⁹, хоча й розглядаються судами різної юрисдикції¹⁰. За змістом рішення Конституційного Суду України від 07.05.2002 № 8-рп/2002¹¹ при розгляді та вирішенні справ, пов’язаних зі спорами щодо проходження публічної служби, суд, встановивши відсутність у спеціальних законах норм, може застосовувати норми КЗпП України, у якому визначені основні трудові права працівника. ВП ВС уточнює¹², що положення ст. 233 КЗпП України у деяких випадках мають перевагу в застосуванні над частиною п’ятою ст. 122 КАС України.

Тобто бачимо застосування до споріднених правовідносин (трудових і службових) різних підходів щодо строків звернення до суду. В одному випадку як до строку матеріального, а у другому – як до процесуального.

В іншій справі¹³ Верховний Суд уточнює, що КАС України встановлено спеціальні строки звернення до адміністративного суду у справах щодо пуб-

⁷ Постанова Великої Палати Верховного Суду від 11.07.2024 у справі № 990/156/23 <<https://reyestr.court.gov.ua/Review/120426317>> (дата звернення 27.06.2025); Постанова Великої Палати Верховного Суду від 28.11.2018 у справі № 559/321/16-ц <<https://reyestr.court.gov.ua/Review/78376917>> (дата звернення 27.06.2025).

⁸ Кодекс адміністративного судочинства України: Закон України від 06.07.2005 № 2747-IV <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#Text>> (дата звернення 27.06.2025).

⁹ В Непочатих, ‘Розгляд трудових спорів у порядку цивільного судочинства судами першої інстанції’ (автореф дис канд юрид наук, 2016) 16.

¹⁰ О Шурін, С Петрик, ‘Особливості розгляду і вирішення індивідуальних трудових спорів в порядку цивільного судочинства’ [2018] 11 Підприємництво, господарство і право 41–44.

¹¹ Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Президента України щодо офіційного тлумачення положень частин другої, третьої статті 124 Конституції України (справа щодо підвідомчості актів про призначення або звільнення посадових осіб) від 07.05.2002 № 8-рп/2002 <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v008p710-02#Text>> (дата звернення 27.06.2025).

¹² Постанова Великої Палати Верховного Суду від 11.07.2024 у справі № 990/156/23 (н 7).

¹³ Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного адміністративного суду від 17.12.2021 у справі № 640/16928/21 <<https://reyestr.court.gov.ua/Review/101990449>> (дата звернення 27.06.2025).

лічної служби. Оскільки ж у цій справі суд протиставляє норми КАС України нормам КЗпП України, то малися на увазі спеціальні строки щодо загальних, установлених КЗпП України.

Тобто, якщо послідовно підходити до висновків Верховного Суду, строк по КЗпП України є спеціальним по відношенню до загального по ЦК України, а строк по КАС України є спеціальним по відношенню до загального по КЗпП України.

Але, як зазначалося вище, строк по КЗпП України і ЦК України є матеріальним, а строк по КАС України – процесуальним. Тобто виходить, що процесуальний строк є спеціальним по відношенню до матеріального.

У такому випадку маємо або уважати природу строку звернення до суду у трудових (службових) спорах змішаною (подвійною) або визнати, що в одному з випадків природа строку визначена неправильно.

ВП ВС в одному зі спорів про поновлення на посаді (адміністративний процес) зробила висновок про те, що процесуальні строки обмежують час, протягом якого правовідносини можуть вважатися спірними; після їх завершення, якщо ніхто не звернувся до суду за вирішенням спору, відносини стають стабільними¹⁴.

Ми уважаємо, що ВП ВС вимушена була зробити зазначений висновок. Вимушена, оскільки застосування строку виключно у процесуальному сенсі залишило б невизначеність у матеріальних правовідносинах сторін, а обставини потребували визначеності.

Тобто ВП ВС вважає, що процесуальний строк звернення до суду з позовом безпосередньо впливає на матеріальні правовідносини сторін.

А в іншій справі¹⁵ бачимо застосування Верховним Судом підходу, притаманного матеріальному строку позовної давності (ст. 263 ЦК України), до процесуального преклюзивного строку. Суд зазначає, що наявність дійсно непереборних обставин може слугувати підставою для визначення судом іншої дати початку обрахунку (преклюзивного) строку реалізації особою права на отримання одноразової грошової допомоги (службовий спір) або дати його завершення.

Преклюзивний строк є строком процесуальним, оскільки обмежує реалізацію особою свого права на звернення до суду. Преклюзивний строк, на відміну від строку позовної давності, не підлягає поновленню.

Проте, як бачимо із наведеної практики, обставини справи вимагають від Верховного Суду іншого розуміння.

¹⁴ Постанова Великої Палати Верховного Суду від 11.04.2024 у справі № 990/135/22 <<https://reyestr.court.gov.ua/Review/118465124>> (дата звернення 27.06.2025).

¹⁵ Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного адміністративного суду від 20.06.2024 у справі № 340/2259/23 <<https://reyestr.court.gov.ua/Review/119880042>> (дата звернення 27.06.2025).

Змінами, внесеними у 2022 р. до ст. 234 КЗпП України, також встановлено преклюзивний строк звернення до суду¹⁶. Тобто матеріальний, як ми зазначили на початку статті строк, застосовується як процесуальний.

Однак, як випливає із наведеної практики, цей строк може бути, зокрема, подовженим.

ВП ВС¹⁷ стверджує, що позовна давність не є інститутом процесуального права та не може бути відновлена (поновлена) в разі її спливу. З чого можна було б дійти до висновку, що якщо строк звернення до суду може бути поновлений, як у випадку з КЗпП України та КАС України, то цей строк є виключно процесуальним.

З іншого боку, Верховний Суд¹⁸ посилається на рішення Європейського суду з прав людини від 20.12.2007 у справі “Фінікарідов проти Кіпру”, в якому наголошується, що ‘механізм застосування позовної давності повинен бути достатньо гнучким, тобто, як правило, він мусить допускати можливість зупинення, переривання та поновлення строку позовної давності’¹⁹.

Тобто матеріальний строк позовної давності, так само як і процесуальний, може бути поновленим.

Зазначене наводить на думку про подвійну природу строку звернення до суду у трудових (службових) спорах, оскільки він має особливості, притаманні обом природам, як матеріальній, так і процесуальній.

З одного боку, цей строк безпосередньо впливає на матеріальні правовідносини сторін, а з іншого – має явно виражені процесуальні наслідки. Іншими словами, процесуальна природа цього строку не перешкоджає впливу на матеріальні правовідносини сторін, а матеріальна природа цього строку не заважає його процесуальному застосуванню. Можна сказати, що цей строк відіграє пограничну роль між матеріальним і процесуальним правом, його подвійність впливає із функцій строку – одночасно захищати права (матеріальний аспект) і забезпечувати процесуальну ефективність.

Зазначене підкріплюється доктриною змішаних інститутів, за якою сутність відносин, які регулює галузь права, не є однорідною. Вона може поєднувати в собі як матеріально-правові, так і процесуально-правові елементи.

¹⁶ Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо оптимізації трудових відносин: Закон України від 01.07.2022 № 2352-IX <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2352-20#n79>> (дата звернення 27.06.2025).

¹⁷ Постанова Великої Палати Верховного Суду від 19.11.2019 у справі № 911/3677/17 <<https://reyestr.court.gov.ua/Review/86310218>> (дата звернення 27.06.2025); Постанова Великої Палати Верховного Суду від 19.11.2019 у справі № 911/3680/17 <<https://reyestr.court.gov.ua/Review/86310219>> (дата звернення 27.06.2025); Постанова Великої Палати Верховного Суду від 21.08.2019 у справі № 911/3681/17 <<https://reyestr.court.gov.ua/Review/84153021>> (дата звернення 27.06.2025).

¹⁸ Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного господарського суду від 24.09.2019 у справі № 922/1151/18 <<https://reyestr.court.gov.ua/Review/84515934>> (дата звернення 27.06.2025).

¹⁹ Phinikaridou v. Cyprus. App 23890/02. European Court of Human Rights judgment. 20 December 2007 <<https://hudoc.echr.coe.int/?i=001-84106>> (accessed 27.06.2025).

І в цьому бачимо суттєву відмінність між строком звернення до суду за КЗпП України та строком позовної давності за ЦК України.

Звернемося до постанови ВП ВС²⁰, у якій суд зазначає, що відповідно до частини першої ст. 9 ЦК України норми цього Кодексу у трудових спорах можуть застосовуватися лише субсидіарно, якщо вони не врегульовані іншими актами законодавства. Тоді як строки звернення до суду у КЗпП України передбачені окремо. У цій же постанові, як наслідок, зазначається, що строк звернення до суду за КЗпП України, на відміну від позовної давності за ЦК України, застосовується незалежно від заяви сторін.

Цікава ця правова позиція тим, що вона фактично виключає можливість застосування ЦК України у частині строків звернення до суду до трудових правовідносин, оскільки строки звернення до суду у КЗпП України, як зазначає суд, передбачені окремо.

На мою думку, такий підхід є правильним.

Помилково уважати, що строк звернення до суду є чимось абстрактним, не залежним від тих правовідносин, із яких він випливає, та на які у свою чергу впливає. Тому при регулюванні трудових відносин є неприпустимим виходити з основ цивільних, надавати пріоритет цивільним відносинам перед трудовими, використовувати логіку цивільних правовідносин (за аналогією або субсидіарно) до трудових. Такий підхід неухильно приведе до висновків, притаманних саме цивільним, а не трудовим правовідносинам. Аналогія може використовуватися у подібних правовідносинах, якими цивільні та трудові не є.

Висновки. При визначенні правил застосування строку звернення до суду у трудових спорах слід послуговуватися загальними принципами та розумінням трудового, а не цивільного права. Можна сказати, що цивільна позовна давність і трудова позовна давність є окремими видами строку звернення до суду.

Вбачається за необхідне врегулювати усі питання застосування строку звернення до суду у трудових спорах безпосередньо у КЗпП України та поширити на усі трудові правовідносини в Україні. Ці норми будуть загальними нормами позовної давності у трудових правовідносинах. Натомість у деяких законодавчих актах можуть бути визначені спеціальні норми щодо застосування строку позовної давності у трудових спорах, зокрема у службових.

Також пропонується прямо заборонити застосування норм ЦК України до позовної давності у трудових спорах, як таких, що не відповідають сутності трудових правовідносин.

Водночас можна припустити наявність змішаних трудових і цивільних правовідносин, у яких цивільна позовна давність може застосовуватися субсидіарно.

²⁰ Постанова Великої Палати Верховного Суду від 28.11.2018 у справі № 559/321/16-ц (п 7).

REFERENCES

Bibliography

Journal articles

1. Korolenko V, 'Deiaki shliakhy optymizatsii rehuliuвання strokiv zvernennia do sudu za vyrishenniam indyvidualnykh trudovykh sporiv' [2010] 10 *Pidpriemnytstvo, gospodarstvo i pravo* 99–103 (in Ukrainian).
2. Lazor V, 'Rehuliuвання strokiv pozovnoi davnosti pry vyrishenni indyvidualnykh trudovykh sporiv' [2003] 8 *Pravo Ukrainy* 78–80 (in Ukrainian).
3. Shuryk O, Petryk S, 'Osoblyvosti rozghliadu i vyrishennia indyvidualnykh trudovykh sporiv v poriadku tsyvilnoho sudochynstva' [2018] 11 *Pidpriemnytstvo, gospodarstvo i pravo* 41–44 (in Ukrainian).

Theses

4. Nepochatykh V, 'Rozghliad trudovykh sporiv u poriadku tsyvilnoho sudochynstva sudamy pershoi instantsii' (avtoref dys kand yuryd nauk, 2016) 16 (in Ukrainian).

Serhii Bulhakov

ANALYSIS OF THE LEGAL NATURE OF THE LIMITATION PERIOD FOR APPEALING TO COURT IN LABOR DISPUTES BASED ON THE PRACTICE OF THE SUPREME COURT

ABSTRACT. The application of time limits for appealing to court in labor disputes represents a highly pressing issue. The existing ambiguity regarding the nature of these time limits (specifically, whether they are substantive or procedural) leads to inconsistent judicial practice. Consequently, this can result in the refusal to hear cases or the granting of claims without proper consideration of the circumstances. Despite the critical legal implications, this matter remains insufficiently explored in legal scholarship, underscoring the need for further in-depth research and development.

The objective of this article is to investigate and analyze judicial practice concerning the application of time limits for appealing to court in labor disputes. This research aims to augment the existing body of scientific literature on this topic.

Our research has revealed that in legal practice, the terminology “time limit for appealing to court” (Labor Code of Ukraine) and “statute of limitations” (Civil Code of Ukraine) are often used interchangeably. However, an analysis of the correlation between time limits in the Labor Code of Ukraine and the Code of Administrative Procedure of Ukraine, which regulate related labor and public service relations, uncovers conflicting approaches to determining their nature: they are treated as both substantive and procedural. This duality is also evident in judicial practice, where procedural time limits (such as preclusive periods) can directly impact substantive legal relationships, while substantive time limits (statutes of limitations) can be reinstated, contrary to established understandings. It was found that the Supreme Court, in its rulings, is often compelled to adopt a flexible application of these time limits, even when it contradicts their classical legal nature. This indicates that the time limit for appealing to court in labor (and public service) disputes possesses a dual, mixed nature, combining elements of both substantive and procedural law. It simultaneously protects rights (the substantive aspect) and ensures procedural efficiency.

Based on the conducted analysis, we conclude that when determining the rules for applying time limits in labor disputes, one should be guided exclusively by the general principles and understanding of labor law, rather than civil law. It is proposed that statutes of limitations in labor law should be recognized as a distinct type of time limit for appealing to court. We suggest that all aspects concerning the application of time limits in labor disputes be regulated directly within the Labor Code of Ukraine, and that these norms be extended to all labor relations in Ukraine as general rules for statutes of limitations. Furthermore, we recommend explicitly prohibiting the application of the Civil Code of Ukraine’s norms to statutes of limitations in labor disputes, as they do not align with the essence of labor relations. An exception may only apply to mixed labor and civil law relations, where the civil law statute of limitations could be applied subsidiarily.

KEYWORDS: limitation period for appeal to court; labor disputes; statute of limitations; legal nature; judicial practice; Supreme Court.